

ἡμετέρων ἐπικριτῶν του ὑπεστήριξαν, ἀλλὰ δεικνύει ἀπλούστατα τὰς πηγὰς αὐτοῦ καὶ ἐξηγεῖ τὴν ἐξέλιξίν του. "Ὅ,τι ἔχει σημασίαν εἰς ἓν φιλοσοφικὸν σύστημα, εἰς οἷονδῆποτε ἔργον, εἶπεν αὐτὸς ὁ Μπέρξον, εἰς τὴν περὶ φιλοσοφικῆς ἐνοράσεως διάλεξίν του, δὲν εἶναι οὐδ' ὁ τρόπος καθ' ὃν, οὐδὲ τὸ ὑλικὸν ἐξ οὗ εἶναι ὠκοδομημένον, ἀλλ' ἢ ἐν αὐτῷ διήκουσα ἔμπνευσις.—τί ἄλλο δὲ εἶναι παρ' ἐνόρασις ἢ ἔμπνευσις αὕτη; Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς, ἢ φιλοσοφία τοῦ Μπέρξον εἶναι ἢ πλέον πρωτότυπος καὶ ἢ πλέον καινότροπος πνευματικὴ ἐκδήλωσις τῆς ἐποχῆς μας, πραγματικὴ φιλοσοφικὴ ἐπανάστασις. Αὕτη εἶναι ἢ λέξις, τὴν ὁποίαν πλεῖστοι τῶν ἐξηγητῶν καὶ τῶν κριτικῶν τοῦ Μπέρξον μετεχειρίσθησαν πρὸς χαρακτηρισμόν, δύο δ' ἐξ αὐτῶν, ὁ Grandjean καὶ ὁ Sageret τὴν λέξιν «ἐπανάστασις» ἔθεσαν τίτλον τῶν ἐρμηνευτικῶν καὶ κριτικῶν τῆς Μπερξονείου φιλοσοφίας ἔργων των: «Une Révolution dans la Philosophie». — «La Révolution Philosophique et la Science».

Ἱστορικῶς, ἢ φιλοσοφία τοῦ Μπέρξον εἶναι μία τῶν τάσεων — ἢ σημαντικωτέρα — εὐρείας τινὸς καὶ πολυσχιδοῦς κινήσεως ἀρξαμένης περὶ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης ἑκαντοταετηρίδος πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος, ἀσφυκτιῶντος ἐντὸς τῆς στενῆς καὶ καταθλιπτικῆς φυλακῆς, ἐν ἣ τὸ ἐκράτουν περιορισμένον ἐπὶ αἰῶνα καὶ πλέον τὰ ὑλιστικὰ ἐν γένει φιλοσοφικὰ συστήματα καὶ ἢ ἀπὸ τῶν διαδόχων τοῦ Καντίου ἐγκαθιδρυθεῖσα δεσποτεία τῆς διανοίας. Παράλληλοι ἀπελευθερωτικαὶ τάσεις εἶναι καὶ ὁ πραγματισμὸς τοῦ Τζαίημς, καὶ ὁ μυστικισμὸς τοῦ Boutroux, καὶ τοῦ Poincaré ἢ φιλοσοφία τῆς ἠθικῆς δράσεως,

καὶ τῶν μοντερνιστῶν ἢ θρησκευτικότης, καὶ ἡ τροπὴ πρὸς τὰς ψυχικὰς ἐρεῦνας, καὶ πολλῶν ἄλλων διανοητῶν αἰ προσπάθειαι ἐν τῇ Φιλοσοφίᾳ, τῇ Ἐπιστήμῃ καὶ τῇ Τέχνῃ. (*) Ἐν Γαλλίᾳ, τὸ πρῶτον κτύπημα κατὰ τοῦ ὑλισμοῦ τοῦ ΙΘ αἰῶνος τὸ κατήνεγκεν ὁ Boutroux διὰ τοῦ ἔργου του περὶ τῆς ἐνδεχομενικότητος τῶν νόμων τῆς φύσεως, δι' ὧν ἡ Φιλοσοφία τοῦ ΙΘ αἰῶνος, ὑπερτιμῶσα τὰς ἰκανότητας τῆς Ἐπιστήμης, καὶ ἀμέτρως ὑπερβάλλουσα τὰς ἐκ τῶν ἀναμφισβητήτων προόδων τῆς ἐλπίδας, ἠξίου νὰ λύσῃ τὸ πρόβλημα τῆς Ζωῆς καὶ τοῦ Σύμπαντος. Ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ΙΗ αἰῶνος, ἡ Ἐπιστήμη, ραγδαίως προβαίνουσα ἀπὸ ἀνακαλύψεως εἰς ἀνακάλυψιν, ἐπωμίσθη τὸν βαρὺν ἄθλον νὰ περικλείσῃ εἰς φυσικοχημικοὺς καὶ βιολογικοὺς νόμους τὴν Ζωὴν καὶ τὴν Φύσιν καὶ νὰ δόσῃ εἰς μαθηματικὸν τύπον τὴν ἀρχὴν τοῦ κόσμου. Ἀληθὲς εἶναι ὅτι οἱ αὐθεντικώτεροι τῆς Ἐπιστήμης ἐκπρόσωποι καὶ ἀξιώτεροι αὐτῆς σκαπανεῖς πόρρω ἀπεῖχον τοῦ νὰ συμφορίζωνται τὰς ἀλλοκότους ἀξιώσεις ταύτας καὶ οὐδεὶς σχεδὸν ὑπάρχει μεταξὺ αὐτῶν, ὅστις νὰ μὴ ἐστάθῃ μετὰ δέους καὶ εὐλαβείας πρὸ τοῦ ἀρχικοῦ μυστηρίου. Ἀλλ' ὅπως συμβαίνει πάντοτε, οἱ μαθηταὶ ἐδείκνυντο περισσότερον τῶν διδασκάλων τολμηροὶ καὶ ρηξικέλευθοι, - ἡ δὲ ἀνθρωπότης, βλέπουσα, διὰ τοῦ μεγεθυντικοῦ φακοῦ τοῦ θαυμασμοῦ, μεγαλύτερα ὅσα ἡ Ἐπιστήμη τῇ παρεῖχεν, ἐζήτει παρ' αὐτῆς περισσότερα τῶν ὅσων ἠδύνατο, καὶ τῶν ὅσων ὑπέσχετο, ἄλλως τε. Φαίνεται ὡσὰν ἡ ἀνθρωπότης νὰ ἔταξε μιᾶς ἑκατονταετηρίδος προθεσμίαν εἰς τὴν Ἐπιστήμην, ἵνα αὕτη τῇ ἀποκαλύψῃ τὸ μυστήριον τῆς ἀληθείας καὶ τῆς εὐτυχίας. Ἐγεννήθη οὕτως ὁ ἐπιστημονικὸς ὑλισμὸς τοῦ ΙΘ αἰῶνος, τοῦ ὁποίου οἱ πιστοὶ ἐπρέσβευον, παρω-

(*) Ἴδε σχετικῶς ἐν «Le Matérialisme actuel» διαλέξεις τοῦ Bergson, Poincaré, Ch. Gide, Ch. Wagner, Firmin Roz, de Witt-Guizot καὶ Gaston Riou.

δοῦντες τὴν φανατικὴν Μωαμεθανικὴν ρῆσιν : πᾶν ὅ,τι ἀληθὲς μᾶς τὸ δίδει ἢ Ἐπιστήμη καὶ ὅ,τι αὐτὴ δὲν δύναται νὰ μᾶς δόσῃ, ἀπλούστατα δὲν εἶναι ἀληθές. Στενὸς καὶ ἄτεγκτος προσδιοριστικισμὸς ἐξετείνεται ἀπὸ τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν καὶ εἰς τὰς Ἐπιστήμας τῆς Ζωῆς καὶ εἰς τὴν Φιλοσοφίαν. Ἐκ παραλλήλου, ὁ διανοητικισμὸς (*) καθήλου τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἐπὶ τῆς διανοίας ὡς ἐπὶ κλίνης Προκρούστου. Καὶ δὲν δύναται τις μὲν ν' ἀρνηθῆ ὅτι κατὰ τὸν αἰῶνα αὐτὸν μεγίστας προόδους ἐπέτελεσεν ἡ Ἐπιστήμη, περισσοτέρας παρ' εἰς οἷονδήποτε ἄλλον, καὶ ἀπετόλμησε τὰ δυσεπιτευκτότερα, ἀλλὰ τοῦτο κατ' οὐδέν, οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον, προσήγγισε τὴν ἀνθρωπότητα πρὸς τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ βασικοῦ μυστηρίου τῆς Ζωῆς καὶ τοῦ Σύμπαντος, ὅσοι δὲ ἠρνοῦντο τὴν ὑπαρξίν μυστηρίου, ἀπλῶς τὸ μετέφερον ἀπὸ τοῦ δυσαναβάτου οὐρανοῦ ὑψους, ὅπου τὸ ἐτοποθέτουν οἱ παλαιότεροι, εἰς τὸ ἀπροσμέτρητον βάθος τῶν ἐγκάτων τῆς Φύσεως, ἐξίσου ὅμως σκοτεινόν, ἀνεξιχνίαστον καὶ ἀπρόσιτον εἰς τοὺς ἀνθρώπινους λογισμούς. Τοὺς λογισμοὺς λέγω, διότι ἐπ' αὐτῶν καὶ μόνον, ἐπὶ τῶν συλλήψεων καὶ τῶν λειτουργιῶν τῆς διανοίας μόνης, ἐβάσιζε τὰς προσπάθειάς της πρὸς ἐξήγησιν τοῦ κόσμου ἡ Φιλοσοφία τοῦ ΙΘ αἰῶνος, μὲ τὰς αὐστηρῶς λογικιστικὰς γενικεύσεις της, τὴν περιφρόνησιν πρὸς τὴν καὶ ἐκ τῶν ἔνδον σπουδῆν τοῦ ψυχικοῦ βίου τοῦ ἀνθρώπου, μὲ τὴν ἐξάρτησιν τοῦ ψυχικοῦ ἀπὸ τὸν ὀργανικὸν βίον. Πᾶσα γνῶσις μὴ ἐκ τοῦ πειράματος προκίπτουσα ἀπερρίπτετο ἀσυζητητεὶ καὶ αἱ ὁμολογίαι πίστεως τοῦ Νεύτωνος ἐχαρακτηρίζοντο ὡς παραλήρημα γεροντικῆς ἀπομωράνσεως, τοῦ δὲ Πασκάλ αἱ «Σκέψεις» ὡς προῖον διανοητικῆς παρακρούσεως συνεπεία τοῦ ἀτυχήματός του εἰς τὴν γέφυραν τοῦ Νεϊγύ.

(*) Intellectualisme. Μετεφράσθη καὶ νοησιαρχία καὶ νοησαεοκρατία.

“Όταν ἐξηντλήθη ἡ ἑκατονταετής πίστωση τοῦ χρόνου, ἡ Ἐπιστήμη δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα ὑποχρέωσίν της, ἣν ἀνέλαβε ἢ ἀνατεθεῖσαν ἀνεδέχθη, ὅπως, εὐρίσκουσα τὴν κλεῖδα τοῦ βασικοῦ προβλήματος, παράσχη εἰς τὴν ἀνθρωπότητα τὴν εὐτυχίαν καὶ τὴν ἀλήθειαν. Ὁ ἀμητὸς της εἰς ἀνακαλύψεις καὶ εἰς ἐφευρέσεις ἦτο πλουσιώτατος, ἀλλ’ αὐτὸ τοῦτο ἀκριβῶς τὸ γεγονός ὅτι, ἐξιχθεῖσα εἰς ὑπερβάλλον πᾶσαν προσδοκίαν ὕψος ἀναπτύξεως, δὲν κατώρθωσε νὰ συλλάβῃ τὴν ἀρχὴν τῆς Ζωῆς καὶ τοῦ Σύμπαντος, μαρτυρεῖ ὅτι «ἡ ἐπιστήμη δὲν δύναται μόνη νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν εὐτυχίαν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα», ὅπως ἔδογματίσεν ὁ Lucien Jean, καὶ δικαιολογεῖ ἑκείνους οἱ ὁποῖοι ἐκήρυξαν τὴν διάνοιαν (τὸ ὄργανον καὶ τὴν γεννέτειραν τῆς Ἐπιστήμης) χρεωκοπήσαν ἐν τῷ ρόλῳ της ὡς μόνου μέσου γνώσεως τῶν πραγμάτων, διὰ τοῦτο δὲ ποιησαμένους ἔκκλησιν πρὸς τὸ αἰσθηματικὸν ἐνστικτικόν. (*) Ἐὰν δεδομένα καὶ οἱ νόμοι τῆς Ἐπιστήμης ἐφαρμόζονται μετ’ ἀναγκαιότητος ἐπὶ τῆς ἀδρανοῦς ὕλης, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἡ διάνοια, ἐπὶ τούτῳ σχηματισθεῖσα ὑπὸ τῆς συνειδήσεως, ὡς λέγει ὁ Μπέρξον, προπαρασκευάζει τὴν δράσιν ἡμῶν. Ἀλλ’ ὁ ἀπόλυτος διανοητικισμὸς καὶ ὁ ὀρθολογισμὸς τοῦ 19 αἰῶνος, ἐντὸς τῆς διαχύτου ἕλιξιμοῦ διαμορφωθέντες, καθίστων ἀύχμηρόν τὸ πνευματικὸν ἔδαφος ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Ζωῆς, μαραίνοντες τὸν πρὸς δημιουργίαν ἐνθουσιασμόν. Διὰ κάθε ἀγῶνα, διὰ πᾶσαν δράσιν, διὰ τὸν κοινὸν βίον, διὰ τὴν ζωὴν ἐν γένει, εἶναι, κατὰ τὸν Georges Sorel (**), ἀπαραίτητος ὁ μυστικισμὸς· εἶναι ἀνάγκη ὅπως τὸ ἄτομον αἰσθάνεται ὅτι ὑποστηρίζεται ὑπὸ δυνάμεώς τινος ἀκτινοβολούσης σεβασμόν.

(*) Ἰδε Abel Rey «La Philosophie Moderne».

(**) Ἰδε G. Sorel «Réflexions sur la violence», εἰσαγωγή.

Ἰδε τοῦ αὐτοῦ ἐπίσης: «Les Illusions du Progrès».

Κατὰ τῆς ὑλιστικῆς δεσποτείας τοῦ ΙΘ αἰῶνος, ἐκταθείσης βαθμηδὸν ἐφ' ὅλων τῶν κλάδων τῆς Ἐπιστήμης, τῆς Φιλοσοφίας, τῆς Τέχνης, τῆς Κοινωνιολογίας, τῆς Πολιτικῆς, ἐπὶ συμπάσης τῆς Ζωῆς, ἠγέρθησαν πολλοὶ διανοηταί. (*) Ἀλλὰ τὸ καιρὸν πλήγμα κατὰ τοῦ ὑλισμοῦ τὸ κατέφευεν ἐν Γαλλίᾳ, ὡς εἶπον ἀνωτέρω, ὁ Βουτρουκ, προσβαλὼν αὐτὴν τὴν ἀκρόπολιν τοῦ ἐπιστημοφιλοσοφικοῦ ὑλισμοῦ, τὴν ἀναγκαιότητα δηλονότι τῶν νόμων, οὐ μόνον τῶν βιολογικῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν φυσικῶν γενικῶς. Διὰ τοῦ ἔργου: «Περὶ τῆς ἐνδεχομενικότητος τῶν νόμων τῆς φύσεως», ἀπέδειξεν ὅτι οἱ φυσικοχημικοὶ καὶ οἱ βιολογικοὶ νόμοι, οἱ θεωρούμενοι ὡς διέποντες τὸν Κόσμον, δὲν ἔχουν ἀναγκαίαν, ἀλλ' ἐνδεχομένην μόνον, τὴν ἐν παντὶ ἐφαρμογὴν των, ὅτι ἡ Ζωὴ καὶ ἡ Φύσις γενικῶς ὑπερπηδῶσιν, ὡσεὶ ἐκχειλίζουσαι, τὰ πλαίσια τῶν νόμων, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἀποπειρᾶται νὰ τὰς περικλείσῃ ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια, ὅτι συχνότατα, συνηθέστατα, πρὸ ὀφθαλμῶν ἡμῶν, παράγονται φαινόμενα καθ' ὑπέρβασιν καὶ παράβασιν ἔτι παντὸς νόμου, πρὸς ἐξήγησιν δὲ τούτων δὲν ἀρκεῖ ἡ ἀλυσσιδωτὴ διαδοχὴ αἰτίων καὶ αἰτιατῶν, ἀλλ' ἀπαιτεῖται ἡ παρέμβασις τοῦ μυστηρίου ἐν τῇ Φιλοσοφίᾳ. Ταυτοχρόνως σχεδόν, ὁ Νίτσε, καίτοι ἐξ ἄλλης ἀφρητορίας ὁρμώμενος καὶ ἄλλας τάσεις ἀκολουθῶν, διεκήρυξεν ἐν τούτοις ὅτι ἐν ταῖς θετικαῖς λεγομέναις ἐπιστήμαις, οὐδὲν ἄλλο γίνεται παρ' ἐπινοοῦνται ἀρχαὶ καὶ νόμοι οὐδεμίαν ἀντικειμενικότητα ἔχοντες, ἀλλ' ἀπλῶς ἐφευρισκόμενοι ὑπὸ τῆς διανοίας διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς ἀνθρωπίνης ἐπὶ τοῦ λοιποῦ κόσμου δράσεως. Ὀλίγον ἀργότερον, ὁ Ἑρρίκος Πουανκαρέ, ἐκ τῶν κόλπων τῆς Ἐπιστή-

(*) Παρ' ἡμῖν, ἐκτὸς ἄλλων, ὁ κ. Ἐλισαῖος, Γιαννίδης, ἐν τῷ προσφάτως ἐκδοθέντι ἀξιολόγῳ ἔργῳ του «Τὸ Μεγάλο Πρόβλημα», χωρὶς νὰ προβαίῃ μὲχρι ρητῆς ὁμολογίας τοῦ πνευματικισμοῦ, ἐξ αἴρει ὅτι ὁ ὑλισμὸς ἀποδεικνύεται ἀνεπαρκής, ἐξ αὐτοῦ τούτου τοῦ πειράματος, πρὸς ἐξήγησιν τοῦ Σύμπαντος.

μης προερχόμενος, χωρὶς δὲ νὰ παύσῃ νὰ παραμένῃ ἐπιστήμων, καὶ δὴ ἐκ τῶν κορυφαίων, ἠμφισβήτησε καὶ ἀπέδειξε ἀνυπόστατον τὴν ἀντικειμενικότητα καὶ τὴν πραγματικὴν ἀλήθειαν τῶν συμπερασμάτων τῆς Μαθηματικῆς καὶ τῶν λοιπῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἀποφανθεὶς ὅτι ταῦτα δὲν ὀφείλει νὰ θεωρῶνται ἀληθῆ ἢ ψευδῆ, ἀλλ' εὐχρηστα ἢ μή, ὠφέλιμα ἢ ἀνωφελῆ, πρόσφορα ἢ ἀπρόσφορα, εἰς τὸν ἀνθρωπίνην ἐνεργητικότητα. Παρὰ τοῖς Πραγμαטיσταῖς δὲ ἡ τοιαύτη ἀντίληψις περὶ τῆς ἀληθείας ἀνήχθη εἰς φιλοσοφικὸν σύστημα, (*) καθ' ὃ οἵαδήποτε ἰδέα εἶναι ὄχι ἀληθῆς — ἀπόλυτος ἀλήθεια δὲν ὑπάρχει — ἀλλ' ἐπαληθεύσιμος, ἐν ᾧ ἀκριβῶς μέτρῳ εἶναι, δι' οἷονδήποτε λόγον, ὠφέλιμος καὶ ἐξυπηρετητικὴ τῆς ζωῆς καὶ τῆς δράσεως ἡμῶν (**).

Οὕτως, ὑπῆρχε προπαρασκευασμένον τὸ ἔδαφος, ὅτε ἀνεφάνη ὁ Μπέρξον, ὅστις, συμμεριζόμενος τῶν προαναφερθέντων διανοητῶν τὰς περὶ ἀληθείας καὶ τῶν νόμων δοξασίας, ἀπέδωκε τὴν ἀνεπάρκειαν αὐτῶν πρὸς ἐξήγησιν τοῦ πραγματικοῦ εἰς τὸ ὅτι ἡ Ἐπιστήμη ἐβάσισε μέχρι τοῦδε τὰς ἐξηγήσεις τῆς εἰς τῆς διανοίας μόνης τὰς συλλήψεις. Ἄλλ' ὡς εἶδομεν ἡ διάνοια, ὡς ἐκ τῆς φύσεώς της καὶ τοῦ προορισμοῦ της, δὲν δύναται νὰ μᾶς δόσῃ τὴν οὐσιαστικὴν περὶ τῆς πραγματικότητος γνῶσιν. Καὶ ἠυαγγελίσθη τότε τὴν ἐνόρασιν, τὴν ἐξ ἐνστίκτου γνῶσιν, ἐξ ἧς θὰ μάθωμεν τί εἴμεθα, πόθεν ἐρχόμεθα, ποῦ ὑπάγομεν.

(*) Ἴδε Γουίλλιαμ Τζαίμς «Ὁ Πραγματισμός», μετάφρασις Κ. Θ. Παπαλεξάνδρου, ἔκδοσις Φιλοσοφικῆς καὶ Κοινωνιολογικῆς Βιβλιοθήκης Γ. Ι. Βασιλείου.

(**) Ἡ τάσις αὕτη τῶν ἄνω φιλοσόφων (Νίτσε, Τζαίμς, Πουανζαρὲ καὶ Μπέρξον), ἐνθουσιωδῶς καὶ μετὰ τινος ρομαντισμοῦ ἐξυμνοῦν τὴν Ζωὴν, ὠφελμιστικὸν δὲ προορισμὸν ὑποδιδόντων εἰς τὴν ἀλήθειαν καὶ πάσας, ἐν γένει, τὰς συλλήψεις τῆς διανοίας, ὀνομάσθη ὑπὸ τοῦ René Berthelot «Ὁφελμιστικὸς Ρομαντισμός» καὶ ἐλέγχεται ἐπ' αὐτοῦ ἐν τῷ ὁμωνύμῳ πολυτόμῳ ἔργῳ του.

Ἡ καινότερος φιλοσοφία του εἴλκυσεν ἀμέσως τὴν προσοχὴν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν φιλοσοφούντων, ἡ δύναμις δὲ καὶ τὸ ἀπαράμιλλον κάλλος τοῦ ὕφους του, ἡ γλαφυρότης καὶ ἡ σαφήνεια τῶν συγγραμμάτων του καὶ ἡ συναρπαστικὴ γοητεία τῆς προφορικῆς διδασκαλίας του τὸν ἔφερον ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἀπὸ τοῦ Boutroux ἀρξαμένης ἐν Γαλλίᾳ ἀπελευθερωτικῆς ἀπὸ τῶν μηχανικοῦλιστικῶν συστημάτων τάσεως. Εἶναι ὁ περισσότερο λογοτέχνης ἐξ ὅλων τῶν φιλοσόφων, λέγει ὁ Gaston Riou (*), τὸ πλεονέκτημα δὲ τοῦτο συνέβαλε τὰ μέγιστα πρὸς ἐδραίωσιν τῆς φήμης του καὶ διάδοσιν τῆς φιλοσοφίας του καὶ πέραν τοῦ, στενοῦ σχετικῶς, φιλοσοφικοῦ καὶ ἐπιστημονικοῦ κύκλου. Αὐτὴ καθ' ἑαυτήν, ἄλλως τε, τοῦ Μπέρξον ἡ φιλοσοφία περιεῖχε πλεῖστα στοιχεῖα ἱκανὰ διὰ νὰ τὴν καταστήσωσι συμπαθῆ καὶ ἐπιβλητικὴν εἰς τὸ πολὺ κοινόν. Ἡ ἔξαρσις τῆς Ζωῆς, ὑπερβαλλούσης ἐν ἀσυγκρατήτῳ ἐκχειλίσσει, τὰ διανοητικὰ τῆς ὑλιστικῆς ἐπιστήμης πλαίσια καὶ τοὺς λογικοὺς τύπους, ἡ ἐπίκλησις τῆς ἐνστικτώδους ἐνοράσεως πρὸς κατάληψιν τῆς διαφευγούσης τὴν διάνοιαν πραγματικότητος, ἡ καταδίκη πάσης μεθοδολογίας ὡς μὴ ἰσχυούσης διὰ τὴν προκατάληψιν τοῦ μέλλοντος, ἀφοῦ ἐπανάληψις τοῦ παρελθόντος, ἣτις εἶναι ἀναγκαῖα προϋπόθεσις πρὸς τοῦτο, δὲν χωρεῖ ἐν τῇ ἀνεπιστρόφῳ, ἀπροβλέπτῳ καὶ νεογόνῳ ἐξελίξει, ἡ ἐλπιδοφόρος δ' ἐξ ἄλλου ἐπαγγελία ὅτι, δι' ἐντάσεως τῆς προσοχῆς ἐπὶ τοῦ καθ' ἡμέραν βίου, εἶναι δυνατόν νὰ συλλάβωμεν μὲ τὴν ἐνόρασιν τὴν οὐσίαν τοῦ παρόντος, εἰς ὃ εἶναι συσσωρευμένον ὀλόκληρον τὸ παρελθόν, (***) αἰ

(*) Ἴδε «Le Matérialisme actuel», κεφάλαιον «Du Naturalisme à l'Idéalisme».

(***) Ἀνεπιγνώτως σύρομεν, λέγει ὁ Μπέρξον, τὸ παρελθόν μας ὀλόκληρον μεθ' ἡμῶν, ὁ ἐγκέφαλος δὲ ἐκάστοτε εἰσάγει εἰς τὴν σκέψιν μας τόσον ἐκ τοῦ παρελθόντος ὅσον χρειάζεται πρὸς προπαρασκευὴν τῆς δράσεως, πρὸς ἐπιτέλεσιν ἐνὸς ὠφελίμου ἔργου. Τὸ παρὸν συσσωρεύεται

ιδέαι του γενικῶς περὶ ἐνστίκτου συνήρπασαν καὶ τοῦ πολλοῦ κοινοῦ τὸ ἐνδιαφέρον. Πρὸ αὐτοῦ ἡ Φιλοσοφία, ἡ Μεταφυσικὴ ἰδίᾳ, ἐθεωρεῖτο ἀποκλειστικὸν ἐνασχόλημα ὀλίγων τινῶν πνευμάτων, αἰρομένων, διὰ τῆς διανοίας, ὑπὲρ τὴν κοινὴν πραγματικότητα, καὶ εἰς συλλήψεις ὑπερτάτου τινὸς ὄντος, ἢ εἰς μαθηματικῶν τύπων τὴν συνδιάταξιν, ἢ εἰς ἐπιστημονικοὺς νόμους, ἢ λογικὰς ἐννοίας, ζητούντων τὴν κλεῖδα τοῦ κεφαλαιώδους προβλήματος τῆς Ζωῆς καὶ τοῦ Σύμπαντος, πρὸ τοῦ ὁποίου μετὰ δέους ὠπισθοχώρει τὸ ἀφιλοσόφητον πλῆθος, μὴ ἔχον γεγυμνασμένην τὴν διάνοιαν οὔτε εἰς τῆς ὑπερβαικῆς φιλοσοφίας τὰ γιγανταιωρήματα, οὔτε εἰς τὰς ὀλισθηρὰς καταβάσεις τῶν ὑλιστῶν πρὸς τὰ ἔγκατα τῆς Φύσεως. Ἄλλ' ἰδοὺ: Ὁ Μπέρξον κηρύσσει ὅτι πᾶσαι τῆς διανοίας αἱ συλλήψεις εἶναι ἀφηρημέναι, ἐννοιαὶ κεναὶ πραγματικότητος, οὔδεμίαν ἰδέαν παρέχουσαι τοῦ πραγματικοῦ, ὅπερ εἶναι διαρκὲς γίνεσθαι, κίνησις καὶ μεταβολὴ συνεχῆς καὶ ἀδιάλειπτος, δημιουργία ἀπρόβλεπτος καὶ νεογόνος ἐν τῇ καθαρᾷ διαρκείᾳ· καὶ προσφέρει διὰ τῆς ἐνοράσεως τὸ μέσον, ἵνα, ἐμβαθύνοντες ἐντὸς τοῦ ἰδίου ἑαυτοῦ μας, συλλάβωμεν τὴν οὐσίαν τοῦ πραγματικοῦ, εἰς τὸ βραχύ, φευγαλέον καὶ θαμβὸν φέγγος τοῦ ἐλλάμποντος κατὰ κρισίμους τινὰς τοῦ βίου μας στιγμὰς ἐνστίκτου. Ἐὰ ἔργα του, ἐξ ἄλλου, δὲν παρουσιάζουν τὴν συνήθη εἰς τὰ φιλοσοφικὰ συγγράμματα ξηρότητα, δυσκαταληψίαν καὶ δυσκαμψίαν, οὔτε τὴν ἰδεάζουσαν εἰς τοὺς μεταφυσικοὺς ἀχλὺν ἐντὸς τῆς ὁποίας κινουῦνται σκιῶδεις οἱ συλλογισμοί. Ἀπεναντίας, τὰ νοήματά του προσφέρονται σαφῆ,

ἐπὶ τοῦ παρελθόντος. Ἡ ψυχικὴ μας κατάστασις παραβάλλεται ὑπὸ τοῦ Μπέρξον πρὸς χιονόσφαιραν, ἣτις, ἐκκινήσασα ἐκ τῆς κορυφῆς μιᾶς ὄμαλης ἀνωφερείας χιονισμένης, κυλᾷ πρὸς τὰ κάτω, μεγεθυνομένη διαρκῶς, ἐφόσον ἐν τῇ περιστροφῇ της συναπάγει ἐπικολλώμενον ὀλόκληρον το στρώμα τῆς χιόνος τοῦ ἐδάφους, ἐξ οὗ διήλθε κυλιομένη. (Ἰδεῖτε τὰ ἄμεσα δεδομένα τῆς συνειδήσεως).

ἀπτά σχεδόν, χάρις εἰς τὴν ἐνάργειαν τοῦ ὕφους του, καὶ τὴν ζωηρὰν χρωμάτωσίν των, διὰ χλιδῆς μεταφορῶν καὶ εἰκόνων. Φαίνεται ὡσεὶ ἐπιχειρῶν τὰς φιλοσοφικὰς του ἀναλύσεις καὶ τὰς μεταφυσικὰς συνθέσεις του ὑπ' αὐτὰ τὸ ὄμμα τοῦ ἀναγνώστου ἢ τοῦ ἀκροατοῦ του, μετὰ δεξιοτεχνίας καὶ κομψότητος δελεαστικωτάτης. Πάντα ταῦτα, ὡς καὶ ἡ ὑπάρχουσα εἰς τὰς ἐμπνεύσεις του μυστικιστικὴ πνοή, ὁ ἐντεχνος συμβολισμὸς του καὶ ἡ ἐλευθερία τῆς ἐφευρέσεως — προσόντα τὰ ὅποια, κατὰ τὸν Georges Sorel (*), πρέπει νὰ παρουσιάζουν τὰ μεγάλα φιλοσοφικὰ ἔργα τὰ προωρισμένα νὰ ζήσωσιν ἐπὶ μακρόν, — ἡ ἔξαρσις τοῦ αἰσθήματος, αἱ περὶ ψυχῆς, ὡς εἶδομεν ἄνωτέρω, δοξασίαι του καὶ ἡ ὁμολογία του περὶ ὑπάρξεως Θεοῦ, (**), νύξεις τινὲς περὶ ἐμφανίσεως τοῦ θαύματος ἐν τῇ δημιουργίᾳ, (***) καὶ

(*) Ἴδε «L'utilité du Pragmatisme» σελὶς 60, 190 κ. ἄ.

(**) Τὸν Θεὸν ὁ Μπέρξον δέχεται ὡς κέντρον ἀενάου δημιουργίας, ὅπως θὰ ἴδῃ ὁ ἀναγνώστης ἐν τῷ ἀνά χειρὸς ἔργῳ· ὅχι ὡς τέλειόν τι, ἀλλ' ὡς διατελοῦντα ἀενάως ἐν τῷ γίγνεσθαι (Dieu se fait). Ἐν ἐπιστολῇ του πρὸς τὸν R. P. de Tonquédec γράφει «... Ἐξ ὅλων μου τῶν ἔργων προκύπτει καθαρὰ ἡ ἰδέα ἐνός Θεοῦ δημιουργοῦ καὶ ἐλευθέρου, γεννήτορος τῆς τε ὕλης καὶ τῆς ζωῆς ἐν ταυτῷ, τοῦ ὁποίου ἡ προσπάθεια δημιουργίας, συνεχίζεται ἐν τῇ περιοχῇ τῆς ζωῆς διὰ τῆς ἐξελίξεως τῶν εἰδῶν καὶ τῆς συγκροτήσεως ἀνθρωπίνων προσωπικοτήτων. Καὶ προσθέτει: «... ἐξ ὅλων τούτων προβάλλει ἡ ἀναίρεσις τοῦ μονισμοῦ, καὶ τοῦ πανθεϊσμοῦ γενικώτερον...» Ὁ δὲ Paul Gaultier εἰς τὸ ἔργον του «Les Maîtres de la Pensée Française», σελὶς 170-171, ἐπεξηγεῖ: «Ὁ Θεὸς τοῦ Μπέρξον δὲν εἶναι, ὡς ὁ τοῦ Σπινόζα, λογικὴ ὄντοτης καὶ καθ' ἑαυτὴν ὑφισταμένη οὐσία, ἀλλὰ ζωὴ ἀέναος, ἐλευθέρη δρασις, συνέχεια ἀδιάλειπτος ἀναβρυσμοῦ δημιουργικοῦ».

(***) Σύμπασα ἡ ἐξέλιξις τῶν ἐνβίων ὄντων, συνοψίζει ὁ Georges Sorel εἰς τὸ βιβλίον του «L'utilité du Pragmatisme», σελ. 448, τελεῖ ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν θείας τινὸς ἐνεργητικότητος, τὴν ὁποίαν ὁ Μπέρξον ὀνομάζει ὑπερσυνείδησιν· δύναται δὲ νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι ἡ δυνατότης τοῦ

αἱ πνευματιστικαὶ ἐν γένει τάσεις του τῷ ἐξησφάλισαν δημοτικότητα μεγίστην μεταξὺ τῶν συγχρόνων, ἐξικνουμένην μέχρι θρησκευτικῆς σχεδὸν λατρείας, ὁμολογουμένης καὶ παρὰ διανοητῶν τῆς ἀντιπάλου φιλοσοφικῆς τάσεως. (*) Πλήθος «βεβήλων» ἐκ τοῦ ἀφιλοσοφήτου κοινοῦ συνετάχθη πέριξ τοῦ, καὶ ἄλλως πολυαριθμοῦ, πυρῆνος τῶν φιλοσοφούντων καὶ ἐπιστημολόγων ὀπαδῶν του· τὰ ἔργα του διεδίδοντο εὐρύτατα μεταξὺ τῆς νεολαίας, «ἐπιφρόβως προσβαλλομένης ὑπὸ τῆς ἐπιδημίας τοῦ Μπερξονισμοῦ», — ὡς ἐξεφράζοντο τότε οἱ πολεμοῦντες αὐτόν, — εἰς σημεῖον ὥστε οἱ Γάλλοι παιδαγωγοὶ νὰ ζητήσωσι παρὰ τῆς Κυβερνήσεως τὴν σύντονον λήψιν μέτρων κατὰ τῆς διαδόσεως τῶν Μπερξονείων ἰδεῶν μεταξὺ τῶν σπουδαστῶν «ἐπὶ ζημίᾳ τῶν μαθημάτων των καὶ τῆς σοβαρᾶς ἐν τῷ μέλλοντι ἐπιδόσεως καὶ ἀφοσιώσεως τῶν νέων εἰς τὴν Ἐπιστήμην» (**). ἡ δὲ αἴθουσα τῶν παραδόσεων αὐτοῦ, καταστάντος πρὸ 10—15 ἐτῶν «φιλοσόφου τῆς μόδας» ἐν Παρισίοις, ἐπληροῦτο τοῦ θροῦ τῶν μεταξωτῶν ἐσθήτων, τῶν ἀρωμάτων καὶ τοῦ βόμβου τῶν causeries τῶν κοσμικῶν Παρισινῶν, (***) — θρίαμβος, ὅστις τόσας εἰρωνείας καὶ χλευασμοὺς

θαύματος, προσομοιαζομένου πρὸς καλλιτεχνικὴν τινα δημιουργίαν, περιέχεται, τουλάχιστον ἐξυπακουομένως, εἰς τὴν «Δημιουργὸν Ἐξέλιξιν».

(*) Ἴδε Félix le Dantec: «Science et Conscience», σελίς 217.

(**) Ἴδε προμνημονευομένην μελέτην τοῦ καθηγητοῦ X. Ἀνδρούτσου.

(***) Ὁ Georges Sorel εἰς τὸ ἔργον του «L'Utilité du Pragmatisme» σελίς 451, σημειώνει ὅτι, εἰς ἐπὶ πλέον λόγος τῆς ταχίστης καὶ εὐρυτάτης διαδόσεως τῶν Μπερξονείων ἰδεῶν παρὰ τῷ κοινῷ, καὶ ἰδίᾳ παρὰ τῷ γυναικείῳ φύλῳ, εἶναι κάποια μουσικότης, μουσικαὶ τινες ἀπηχήσεις, τὰς ὁποίας διακρίνει ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τοῦ Μπερξον. Ὅπως, λέγει, ἡ φιλοσοφία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἦτο ἐπηρεασμένη ἀπὸ τῆς πλαστικῆς τέχνης καὶ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν κυριώτατα, οὕτω ἐν τῷ Μπερξονείῳ φιλοσοφικῷ συστήματι ὑπάρχουν μουσικοὶ ἀντίλαλοι, εἰς οὓς κυρίως ὀφείλεται ἡ προθυμία καὶ ὁ ἐνθουσιασμός, μεθ' οὗ τῷ ἐνεστερ-

ἀπὸ μέρους τῶν ἀντιδοξούντων ἐστοίχισεν εἰς τὸν Μπέρξον! Εἶναι ἀληθές ὅτι παρεξηγήθη ὁ Μπέρξον, ὅσον ἀφορᾷ τὰς περὶ διανοίας καὶ τῆς Ἐπιστήμης δοξασίας του, ὡς καὶ τὸν ρόλον τῆς ἐνοράσεως (*)—δέον δὲ νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι ἡ φιλοσοφία του δίδεται εἰς παρεξήγησιν, λόγῳ τῆς ροϊκότητος αὐτῆς καὶ τῆς, ἣν παρέχει, ὅλως ὑποκειμενικοῦ χαρακτῆρος, ἐλευθερίας εἰς τὴν ἐκτίμησιν τῶν συλλήψεων.— καὶ αἱ ἀποφάνσεις περὶ τῆς Ἐπιστήμης, ὡς μὴ δυναμένης διὰ τοῦ πειράματος νὰ συλλάβῃ τὴν μεταφυσικὴν ἀρχὴν τῆς Ζωῆς, καὶ πειρωμένης νὰ τὴν περικλείσῃ βίᾳ εἰς λογικοὺς τύπους, εἰς ἀφηρημένα τῆς διανοίας δημιουργήματα, ἐξελήφθησαν ὡς μηδενίζουσαι τὴν σημασίαν τῆς ἐκ διδαχῆς γνώσεως καὶ δικαιώνουσαι τὴν ἀπαιδευσίαν καὶ τὴν ἀμορφωσίαν, αἱ ἐλλάμψεις δὲ τῆς ἐνοράσεώς του ἐκρίθησαν ὡς

νίσθη ὁ σύγχρονος κόσμος, παρὰ τῷ ὁποίῳ ἡ μουσικὴ εἶναι εὐρύτατα διαδεδομένη. Πλὴν, ἀτυχῶς, ὁ Sorel ὁμολογεῖ ἑαυτὸν ἀνεπαρκῶς βαθὺν γνώστην τῆς μουσικῆς, ἔνεκα δὲ τούτου δὲν μᾶς παρέχει ἀναλυτικωτέραν ἐξήγησιν τῆς πρωτοτύπου, ὅσον καὶ περιέργου, παρατηρήσεώς του.

(*) Δεῖγμα τῆς ἐπιπολαίας γνώσεως τοῦ Μπερξονισμοῦ καὶ τῶν ἐκ ταύτης πλανῶν, ἐπικρατουσῶν, ὄχι μόνον εἰς τὸν γυναικεῖον κόσμον καὶ τοὺς σχετικῶς στερουμένους φιλοσοφικοῦ ἔργματος, ἀλλὰ καὶ εἰς πολλοὺς ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων, παρέχει ὁ Jules Sageret εἰς τὸ ἔργον του «La Révolution Philosophique et la Science» (Bergson-Einstein-Le Dantec-J. H. Rosny aîné), ἀφηγούμενος ὅτι μία κυρία, θαμὴν τῶν μαθημάτων τοῦ φιλοσόφου ἐν τῷ Γαλλικῷ Κολλεγίῳ, τῷ ἔλεγεν: «Εἰς ἡμᾶς τὰς γυναῖκας ἀρέσει πολὺ ὁ Μπερξονισμός, διότι εἴμεθα διαισθητικά, ἔχομεν διαίσθησιν», θέλουσα νὰ εἴπῃ ὅτι αἱ γυναῖκες ἔχουν τὴν ἰκανότητα ἐκείνην, τὴν ὁποίαν πολλοὶ ἀποδίδουν εἰς ἑαυτούς, νὰ βλέπουν καὶ νὰ ἐννοοῦν «μὲ μίαν ματιάν», καλῆτερον ἀφ' ὅσον τὸ λογικὸν καὶ ἡ ἐπιστήμη διὰ μακρᾶς καὶ κοπιώδους ἐργασίας. Ἡ θαυματοποιία αὐτὴ πόρρω ἀπέχει, παρατηρεῖ ὁ Sageret, τῆς ἐνοράσεως, ἣτις, ὡς τὴν ὀρίζει αὐτὸς οὗτος ὁ Μπέρξον, εἶναι κοπιώδης ἀναδίπλωσις καὶ ἐπίπονος συστροφὴ τοῦ πνεύματος, ἐπιτυγχανομένη ἐν ἐντατικῇ δράσει καὶ ἐν τῇ πεφωτισμένῃ ἐνατενίσει τῆς ζωῆς καὶ τοῦ κόσμου.

εἶδος τι ἀποκαλύψεως ἐξ ἐπιφοιτήσεως. Ἄλλ' εἶδομεν ἄνωτέρω πόσους περιορισμούς τάσσει ὁ Μπέρξον, ὅπως ἢ ἐνόρασις μὴ ἀποβῆ ἀσύδοτος ὀνειρώσις καὶ ἀνοικονόμητος φαντασιοκοπία, θέτων τὰ ἀλιεύματά της ὑπὸ τὸν ἐξονυχιστικὸν ἔλεγχον τῶν ἐπιστημονικῶν δεδομένων· αἱ σελίδες δὲ τῶν συγγραμμάτων του, παρέχουν τὴν ἀσφαλεστέραν καὶ τρανωτέραν ἀπόδειξιν ὅτι, ἂν περιστέλλῃ τὴν δικαιοδοσίαν τῆς Ἐπιστήμης εἰς ὅσα μόνα αὕτη δικαιούται καὶ δύναται νὰ ἐπιληφθῆ ἀποτελεσματικῶς, (*) οὐδὲ τὴν

(*) Κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ Abel Rey ἐν τῷ ἔργῳ του : «La Philosophie Moderne», ἢ ἀπέναντι τῆς Ἐπιστήμης στάσις τοῦ Μπέρξον διατυπῶνται ὡς ἑξῆς : αἱ ἐπιστήμαι ἐν γένει μᾶς δίδουν πλήρη γνῶσιν τῆς ἀδρανούς καὶ ἀψύχου ὕλης, ἀλλὰ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ φυλακίσωμεν εἰς ἐπιστημονικοὺς τύπους τὴν Ζωήν.

Τὴν στάσιν τοῦ Μπέρξον ἐναντι τῆς Ἐπιστήμης διαγράφει ἀκριβέστερον, καίτοι τὴν ἐπικρίνει, ὁ καθηγητὴς Adrien Naville εἰς ἄρθρον του δημοσιευθὲν εἰς τὴν Revue de Théologie et de Philosophie (No 16, Sept.-Octob. 1915) καὶ ἀναφερόμενον ὑπὸ τοῦ V. Pareto εἰς τὸ ἔργον του «Traité de Sociologie Générale» Γαλλ. ἀγασθ. ἔκδ. 1917 σ. III. Γράφει λοιπὸν ὁ Adrien Naville. «... Ἐκὶ τῶν ἡμερῶν μας παρατηρεῖται ἀρκούντως καταπληκτικὸν φαινόμενον : ἡ βασιλεῖα τῆς Ἐπιστήμης ἀμφισβητεῖται. Καὶ τοῦτο οὐχὶ ἀπὸ ἀνθρώπους καθυστερημένους, ἢ τῆς ρουτίνας, ἀπὸ προμάχους τῆς ἀγνοίας, ἢ τοῦ δογματισμοῦ ὅστις θὰ ἤθελε νὰ διαιωνισθῆ. Τουναντίον τὰ ζωηρότερα, τὰ εὐστροφώτερα, τὰ πλέον ἐλεύθερα πνεύματα, οἱ πλέον περρωτισμένοι νεωτερισταὶ καὶ οἱ ἐνθουσιωδέστεροι ἀπευθύνουν βαρυτίτην κατηγορίαν κατὰ τῆς Ἐπιστήμης. Δύναται νὰ λεχθῆ ὅτι οἱ λάτρεις τῆς Ἐπιστήμης εἶναι περισσότεροι τῶρα ἢ πρὸ πενήκοντα ἐτῶν, αἱ λαϊκαὶ μάζαι δεικνύουν αὐξοῦντα δσημέραι σεβασμὸν πρὸς τὸ ὄνομά της καὶ οἱ ἰθύνοντες αὐτὰς τὰς ἐνισχύουν ἐν τῷ αἰσθήματι τούτῳ. Ἄλλ' εἰάν ἡ Ἐπιστήμη διατηρῆ εἰσέτι τὸ γόητρόν της παρ' ἐκείνοις οὔτινες εὐρίσκονται εἰς τὰ κατώτερα ἢ τὰ μέσα στρώματα τοῦ διανοητικοῦ κόσμου, δὲν συμβαίνει τὸ ἴδιον καὶ παρ' ἐκείνοις οὔτινες βιαδίζουσιν ἐπὶ τῶν κορυφῶν. Οὗτοι ἀπέβησαν δύσπιστοι πρὸς τὴν Ἐπιστήμην, τὴν ἐπικρίνουσιν, τῆς ἀπαγγέλλουν συγκεκριμένως κατηγορίαν... Ὁ κ. Μπέρξον εἶναι εἰς

ἀξίαν, οὐδὲ τὴν ὠφελιμότητα αὐτῆς ἀρνεῖται. Τὸ φιλοσοφικόν του σύστημα ἀπὸ τῆς Ἐπιστήμης, τῆς αὐστηροτέρας μάλιστα τῶν ἐπιστημῶν (: τῆς Μαθηματικῆς), ἀφορηθὲν, πρὸς τὴν στερέωσιν καὶ ὄχι τὴν κατάλυσιν, πρὸς τὸν πλουτισμὸν καὶ ὄχι τὸν διασυσμὸν τῆς Ἐπιστήμης τείνει. Ὁ Μπέρξον, καθὼς παρατηρεῖ ὁ Paul Gaultier, ἀποκατέστησε τὸ κῦρος τῆς Ἐπιστήμης, ὅπερ εἶχε τελευταίως κλονισθῆ, ἀκριβῶς ἔνεκα τοῦ ὑπερβάλλοντος ζήλου τῶν σοφῶν τοῦ ΙΘ αἰῶνος(*), συντρίψας δ' ἐξ ἄλλου τὰ στενὰ καὶ ἐξαμβλωτικὰ πλαίσια τῶν μηχανιστικῶν καὶ ὑλιστικῶν ἐν γένει συστημάτων, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐφυλακίζετο τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, καὶ καταλύσας τὴν ἐπ' αὐτοῦ διανοητικὴν τυραννίαν, τῷ ἀπέδωκεν τὴν εὐκαμψίαν καὶ τὴν ἱκανότητα ὅπως προσαρμοσθῆ εἰς ὅλα τὰ συμβάματα τῆς πραγματικότητος. Ἡ ἄμεσος ἐμπειρία, ἣν ἐξαίρει, προσκομίζει καὶ εἰς τὴν Φιλοσοφίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Ἐπιστήμην, ἀνόθευτον ὑλικὸν ἐκ τῆς πραγματικότητος, ἀσφαλίζει αὐτὰς ἀπὸ τῶν πλανῶν τῶν διανοητικιστικῶν ἀφαιρέσεων καὶ ὀρθολογιστικῶν κυβιστημάτων καὶ παρέχει συχνότεραν τὴν εὐκαιρίαν ὅπως ἀναλάμψη ἢ ἐνόρασις. Ὑπὸ τὴν ἐπί-

τῶν αὐστηροτέρων, ἐξ ὧν παρουσιάσθησαν ποτέ, ἐπικριτῶν τῆς Ἐπιστήμης. Ὅχι, βεβαίως, ὅτι δὲν ἀναγνωρίζει αὐτὴν ἀπεναντίας, διακηρύσσει ὑπὲρ πάντα ἄλλον τὴν ἀξίαν της· ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὄρον ὅπως παραμένῃ αὕτη ἐντὸς τοῦ προορισμοῦ της, ὅστις εἶναι, — ἄς μοὶ ἐπιτραπῆ ἡ ἔκφρασις — ἡ διατύπωσις τῆς ὠφελίμου ἀληθείας καὶ οὐχὶ τῆς ἀληθοῦς, τῆς πραγματικῆς ἀληθείας. Ἡ πραγματικὴ ἀλήθεια, κατὰ τὸν Μπέρξον, ἐπιτυγχάνεται διὰ μεθόδων ὅλως διαφόρων τῶν τῆς Ἐπιστήμης».

(*) Ἴδε «Les Maîtres de la Pensée Française» Ἐνῶ ὁ μὲν ἰδεαλισμὸς ἐθεώρει ἀληθῆ, ἀλλ' οὐχὶ πραγματικὴν, τὴν Ἐπιστήμην, ὁ δὲ ρεαλισμὸς πραγματικὴν, ἀλλ' οὐχὶ ἀληθῆ, ὁ Μπέρξον, ταμὼν νέας τρεῖβους, διεκήρυξε τὴν Ἐπιστήμην ἀληθῆ διότι εἶναι πραγματικὴ—οὐχὶ ἀπολύτου πραγματικότητος, ἀλλ' ὡς ἐπιδεκτικὴν πλήρους τελειώσεως ἐν τῇ περιοχῇ τῆς ἀδρανοῦς ὕλης, θίγουσαν σχεδὸν τὸ ἀπόλυτον.

δρασιν δὲ αὐτοῦ, ἐτρόπη ἀποφασιστικῶς ἢ Ἐπιστήμη πρὸς τὴν προσεκτικὴν σπουδὴν τοῦ ἑσωτερικοῦ, τοῦ ψυχικοῦ ἡμῶν βίου. (*)

Ἡ κατάταξις τοῦ φιλοσοφικοῦ του συστήματος καὶ ὁ χαρακτηριζόμενος αὐτοῦ, ὡς εἴθισται νὰ γίνεται εἰς τὰς Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφίας, ἀποβαίνει δυσχερέστατος, σχεδὸν ἀδύνατος. Δικαιολογεῖ ὅλας τὰς ἐπιβοληθείσας ἐπ' αὐτοῦ ἐτικέτας (**), ἀλλὰ πρὸς οὐδεμίαν ἀνταποκρίνεται πλήρως, οὐδὲ καὶν ἐπαρκῶς. Ἡ πρωτοτυπία του εἰς οὐδὲν πλαίσιον ἐφαρμόζεται. Ἐντεῦθεν τὸ γεγονός ὅτι ὑπὸ τὴν σημαίαν τοῦ Μπέρξον προσῆλθον ἐξ ὅλων τῶν φιλοσοφικῶν ταγμάτων ὁπαδοί, ἀλλὰ καὶ ἐξ ὅλων ἐπίσης τῶν σημείων ἐβλήθησαν κατ' αὐτοῦ μύδροι ἐπικρίσεως.

Γενικῶς εἶπεῖν ὁμως, ἡ φιλοσοφία τοῦ Μπέρξον εἶναι ἀντι-υλιστική, πνευματικιστική (spiritualiste), διεκδικούσα, ἐξ ἄλλου, τὰ δικαιώματα τοῦ ὑποσυνειδήτου, ἡ μελέτη τοῦ ὁποίου καὶ ἐπιστημονικῶς τόσων ἀξιολόγων παρατηρητῶν τὴν προσο-

(*) Εἶναι λίαν ἐνδιαφέρουσα σχετικῶς ἡ διάλεξις ἣν ἔδωκεν ὁ Μπέρξον ἐν Λονδίῳ, τῇ 28 Μαΐου 1913, ἐν τῇ Ἑταιρείᾳ τῶν Ψυχικῶν Ἐρευνῶν, τῆς τῷ ἀνετέθη ἡ προεδρεία. Ἡ διάλεξις αὕτη, ἣν καὶ ἀνωτέρω ἀνέφερα, εὑρίσκεται ὑπὸ τὸν τίτλον «Études de vivants et Recherche Psychique» εἰς τὸν Α' τόμον τῆς συλλογῆς «L'énergie spirituelle», ἔκδοσις Felix Alcan. Ἐν αὐτῇ διέγραψεν ὁ Μπέρξον τὴν μέθοδον καὶ τὰ ὅρια τῆς Ψυχικῆς Ἐρεῦνης, τονίσας καὶ τὴν προσεχούσαν σπουδαιότητα αὐτῆς.

(**) Παραθέτω ὅσους ἔχω προχείρως ἤδη εἰς τὴν μνήμην μου χαρακτηρισμοὺς τῆς φιλοσοφίας τοῦ Μπέρξον: ζοτικοδοξία (Hoffding), νεοζοτικοδοξία (Abel Rey, Eucken), ἀντιδιανοητικισμός (anti-intellectualisme (Fouillée), νεότυπος ἰδεαλισμός (Gauthier), πνευματικισμός (καθ' ὅλους τοὺς γράψαντας περὶ αὐτῆς), ἀντι-ορθολογισμός (Irrationalisme (Parodi), ἰδιότυπος ὀρθολογισμός (Roguy), πραγματισμός (Berthelot κ. ἄ.), πρὸς δέ: ψυχισμός, πανθεισμός, νεοσπινοζισμός, νεοπλατωνισμός, μυτικισμός, ἐμπειρισμός, νεοεξελικτισμός, νεοτελολογισμός, θεοσοφία, θεϊσμός (κατὰ τινὰς Γερμανοὺς), εἶδος τιμολογισμοῦ (κατὰ πολλοὺς) κ. ἄ.

χὴν προσείλκυσε τελευταίως. Ὡς ἰσχυρὸς μαγνήτης, τὴν βελόνην τῆς πνευματικῆς πυξίδος, ἐστραμμένην κατὰ τὸν ΙΘ αἰῶνα πρὸς τὸν ἀπόλυτον προσδιοριστικισμόν καὶ τὰ ὑλιστικὰ ἐν γένει συστήματα, ὡς πρὸς βόρειον πόλον, τὴν ἐξέτρεψε πρὸς κατεύθυνσιν πνευματικιστικὴν, μὲ ἑλαφρὰς καὶ οὐχὶ σταθερὰς ἀποκλίσεις πρὸς τινὰ νεομυστικισμόν, πρὸς τὸν ψυχισμόν, πρὸς νεο-ιδεαλισμόν τινὰ *sui generis*. Ὡδήγησε πρὸς τὸν Θεόν, λέγει ὁ Charles Peguy, (*) καὶ ἐπ' αὐτῆς βασιζόμενοι οἱ τε καθολικοὶ καὶ οἱ καθολικοὶ-μοδερνισταὶ φιλόσοφοι καὶ θεόσοφοι, ἐν οἷς καὶ ὁ ἐκ τῶν ὀπαδῶν του Edouard Le Roy (ὁ συγγραφεὺς τοῦ περὶ τῆς Μπερξονείου φιλοσοφίας ἔργου: «Philosophie nouvelle»), κατεπολέμησαν τὸν ἀθεϊσμόν καὶ τὸν ὑλισμόν ἐν γένει· τοῦτο δὲ συνέτεινεν εἰς τὸ νὰ σχηματισθῇ ρεῦμα τῶν Παπιστῶν ὑπὲρ τοῦ Μπέρξον, ἀνακοπὴν ἐπαισθητῶς ὅμως τῷ 1907, διότι ὁ τότε Πάπας ἐξήνεγκεν ἀφορισμόν κατὰ τῶν Μοδερνιστῶν, τῶν Πραγματιστῶν καὶ τῶν Μπερξονιστῶν, —χωρὶς βεβαίως τοῦτο νὰ ἄρῃ τινῶν τὴν «κατηγορίαν» κατὰ τοῦ Μπέρξον ἐπὶ θεοσοφίᾳ. (**). Πολεμῶν δὲ τὸν μεταφυσικὸν διανοητικισμόν, ὁ Μπέρξον ἐπανέθεσε ἐν τῇ φύσει τὸ πνεῦμα, ἐξαλείψας τὴν ἐκ τοῦ δυαδισμοῦ ἀντίθεσιν: φύσεως-πνεύματος καὶ διατηρήσας ἐκ τοῦ ἐμπειρισμοῦ τὸ ὑγιὲς αὐτοῦ στοιχεῖον: τὴν πειραματικὴν ἀπόδειξιν. Καίτοι δὲ θεωρεῖ «ἀπλᾶς ἐτικέττας» (*pures étiquettes*) τοὺς νόμους τῆς αἰτιότητος καὶ μὴ δεχόμενος λογισμικὴν (*rationnelle*) τὴν πρώτην βάσιν τῆς γνώσεως, (***) ἐν τῇ ὅλῃ συγκροτήσει τοῦ συστήματός του, ἐν τούτοις, δὲν παύει ἀκολουθῶν ἰδιότυπον μὲν, ἀλλὰ πάντως ὀρθολογισμόν τινά.

Ἐσχέτως σχολῶν καὶ ρευμάτων, ὁ γράφων τρία οὐσιώδη

(*) «Notes sur Bergson.»

(**) Ἴδε πραγματείαν Ἀνδρούτσου.

(***) Harald Høffding «La Relativité Philosophique» σελ. 57.

συνθετικά στοιχεία διακρίνει εἰς τὸ φιλοσοφικὸν ἔργον τοῦ Μπέρξον : τὸ προφητικὸν τῆς Ἑβραϊκῆς φυλῆς του, τὴν ἐκ τῆς Ἀγγλοσαξωνικῆς καταγωγῆς του ἀπόκλισιν πρὸς τὸν ἐμπειρικισμὸν καὶ τὴν, λόγῳ τῆς Γαλλικῆς φιλοσοφικῆς ἀνατροφῆς του, ὀρθολογιστικὴν οἰκοδομικὴν μέθοδον.—σύγκραμα ἡρμονισμένον ἐν πρωτοτυπίᾳ, ὑπὸ μεγαλοφυοῦς ἐμπνεύσεως.

Ὡς ἦτο ἐπόμενον, τὸ κίνημα τοῦ Μπέρξον, εὐθύς ἐξ ἀρχῆς συνήντησε λυσσώδη τὴν ἀντίστασιν τοῦ ὑφισταμένου εἰσέτι τότε ἐν πλήρει ἰσχύϊ ὕλισμοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ διανοητικισμοῦ καὶ τοῦ ὀρθολογισμοῦ. Οἱ ὄπαδοὶ τοῦ ἀτέγκτου προσδιοριστικισμοῦ καὶ τοῦ μηχανισμοῦ ὕλισται τὸν κατηγορήσαν ὡς ἐγκαταλείποντα τὸ στερεὸν τῆς Ἐπιστήμης ἔδαφος, διὰ νὰ παραδοθῇ εἰς μεταφυσικὴν ὄνειρσιν καὶ μυστικιστικὴν φαντασίωσιν, ὡς ἐπιχειροῦντα τὴν ἀνάλυσιν καὶ τὴν σύνθεσιν ἐν ταυτῷ τῶν πραγμάτων, ὡς σπουδάζοντα τὴν Ζωὴν ἀπὸ ἀντικειμενικῆς καὶ ὑποκειμενικῶς ταυτοχρόνως ἀπόψεως, ὡς ἐκθέτοντα τὸ ἀντικειμενικὸν ἐν ὑποκειμενικῇ γλώσσῃ, κατὰ τρόπον προκαλοῦντα τὸν ἕλιγγον καὶ ἄγοντα εἰς παραισθήσεις καὶ πλάνας, (*) γενικῶς δὲ ὡς ἀλλαχοῦ μὲν παραβαίνοντα τοὺς κανόνας τῆς Ἐπιστήμης, ἀλλαχοῦ δὲ στρεβλοῦντα τὰ δεδομένα τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης. Ἀφ' ἑτέρου, οἱ Γάλλοι θετικισταὶ καὶ ὀρθολογισταὶ τὸν κατήγγελλον ὡς προδόντα τὰς παραδόσεις τῆς Γαλλικῆς φιλοσοφίας καὶ «ρωπογράφον τὴν ἔκφρασιν», (***) οἱ δὲ Γερμανοὶ διανοητικισταὶ ἀπεδοκίμαζον τὸ σύστημά του ὡς «ἕξαἴρον ὑπὲρ τὴν διάνοησιν τὴν Ζωὴν, καὶ ἀπειλοῦν οὕτω τὰ ἀγαθὰ τοῦ πολιτισμοῦ». (***) Ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Ἀμερικῇ, ἡ ἐναντίον τοῦ Μπέρξον πολεμικὴ ὑπῆρξε μετριωτέρα, τὴν τε ἔντασιν καὶ τὴν ἔκτασιν, λόγῳ τῆς ἐν ταῖς χώραις ταύταις διαδόσεως τοῦ Πραγματισμοῦ

(*) Félix le Dantec «Science et Conscience» σελ. 217-247.

(**) καὶ (***) Ἴδε πραγματείαν Ἀνδρούτσου.

τοῦ William James ἰδία, μεθ' οὗ πολλά τὰ κοινά, ὡς εἶδομεν, παρουσιάζει ἢ φιλοσοφία του. Ἀσχέτως δὲ τῶν φιλοσοφημάτων του, ἢ Ἑβραϊκὴ καταγωγὴ τοῦ Μπέρξον, τοῦ ὁποίου ἢ ἐμφάνι-
σις συνέπεσε μὲ τὴν ἐναρξιν ἐν Γαλλίᾳ, ἀναιμάκτου μὲν, ἀλλ' οὐχ ἦττον ἀπηνοῦς, διωγμοῦ κατὰ τῶν Ἑβραίων, (*) συνέταξε μετὰ τῶν ἀντιπάλων του καὶ πλείστους ἀντισημίτας, ἀναδειχθέν-
τας ἐκ τῶν δεινοτέρων ἐπικριτῶν του. (***) Πλὴν δὲν συνέβαλεν ἕλιγον εἰς τὴν ὄξυνσιν τῆς ἐναντίον του πολεμικῆς, ὁ ἄμετρος τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ ἐνθουσιασμός καὶ αἱ —συνήθεις, ἢ μᾶλλον ἀνα-
πόφρευτοι, εἰς ὅλα τὰ μεγάλα πνευματικὰ δημιουργήματα—παρε-
ξηγήσεις καὶ ὑπερβολαὶ ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ ἢ ἐν τῇ ἀναπτύξει τῶν διαφορῶν στοιχείων τῆς φιλοσοφίας του, εἰς ἃς οὗτοι, ἀναλόγως τῆς κλίσεώς του ἕκαστος, ὑπέπεσον, ἀναλύοντες ἀπλῶς ἢ προ-
ταρμύζοντες τὰς θεωρίας του εἰς ἄλλα ἐπίπεδα. "Ὅλαι αἱ παρερ-
μηνεῖαι ἢ ὑπερερμηνεῖαι τῶν ὀπαδῶν του κατελογίσθησαν ὑπὸ τῆς Κριτικῆς εἰς τὸν Μπέρξον(***). "Ὅχι ὄλως ἀδίκως, ἄλλως τε διότι δὲν εἶναι βεβαίως παντελῶς ἀνεύθυνος οἷοσδήποτε δημιουρ-
γὸς διὰ τὰς ὑπερβολὰς καὶ τὰς παρεξηγήσεις, εἰς ἃς τυχὸν ἤθελον

(*) Μακρυνὴν ἀπήχησιν τῆς ἐναντίον τῶν Ἑβραίων καταφορᾶς εὕρισκει τις εἰς τὸ γνωστὸν ἐν Ἑλλάδι δράμα τοῦ Μπερναστάιν «Ἰσραήλ» γραφὸν εἰς ἀπάντησιν τῶν τότε ἀντισημιτικῶν κατακραυγῶν.

(**) Εἰς τούτων ὁ Julien Benla, συγγραφεὺς τοῦ ἐπικριτικοῦ τῆς Μπερξονεῖου φιλοσοφίας ἔργου: «Le Bergsonisme—ou une philosophie de la mobilité» καὶ τῶν: «Lettres à Melisande pour son éducation philosophique».

(***) Εἰς τὸ ἄρθρον του «Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Μεταφυσικὴν», ὁ Μπέρξον σημειοῖ ὅτι οἱ μαθηταὶ ἄγονται πάντοτε εἰς ὑπερβολὴν τῶν ὑφισταμένων μεταξὺ τῶν διδασκάλων διαφορῶν. Προσθέτει δὲ καὶ τὴν ἐξῆς βαθυτάτην παρατήρησιν: «καὶ αὐτὸς ὁ διδάσκαλος ἐφ' ὅσον διατυ-
πώνει, ἀναπτύσσει καὶ μεταφράζει εἰς ἰδέας ἀφηρημένας ὅ,τι προσκο-
μίζει εἰς τὴν συζήτησιν, λαμβάνει ἤδη θέσιν μαθητοῦ, τρόπον τινά, ἀπέναντι τοῦ ἑαυτοῦ του».

υποπέση οἱ ὀπαδοί του. Τοῦτο ὅμως παρατηρήθη πάντοτε, ὄχι μόνον εἰς ὅλα τὰ μεγάλα φιλοσοφικά συστήματα, ἀλλ' εἰς πάντα τὰ μεγαλουργήματα τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἕξ ἐκάστου τῶν ὁποίων, ὡς ἀπὸ σταυροδρομίου, ἀναχωροῦν διάφοροι ὁδοί, πρὸς διευθύνσεις διεστώσας, τινὲς μάλιστα καὶ μὲ κατεύθυνσιν ἀντίθετον ἀκριβῶς ἐκείνης, ἣν ὁ ἰδρυτὴς τοῦ συστήματος ἠκολούθησε. Καὶ εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἐν ἐκάστῳ συστήματι περιέχονται ἐνδυνάμως ὅλαι αἱ τάσεις αὗται, ὅπως ἐπίσης δὲν θ' ἀφίστατό τις πολὺ τῆς ἀληθείας λέγων ὅτι τὸ μεγαλεῖον ἐκάστης ἐκφάνσεως τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος εἶναι ἀνάλογον τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὧν ἐμπερικλείει ἐν ἁρμονίᾳ ἐνδυνάμων τάσεων, ἀνταποκρινομένων πρὸς τὰς ὅσον τὸ δυνατόν διαφορωτέρας κλίσεις ὅσον τὸ δυνατόν περισσοτέρων ἀνθρώπων, ὅμοιον πρὸς τὸν πλοῦτον ἐκθέσεως ἢ ἀγορᾶς — ζητῶ συγγνώμην διὰ τὸ χαμαιπετὲς τῆς παραβολῆς — ἐν ἧ ἕκαστος εὕρισκει νὰ προμηθευθῆ, εἰς ποσότητα ἀρίστην, ὅ,τι ἐμπόρευμα τῷ ἀρέσκει εἰς ὅσην ποσότητα τῷ ἀναγκαιοῖ.

Ἐκτὸς τῶν αἰτιάσεων ἐπὶ ὑποβιβασμῷ τῆς Ἰλαιστήμης, αἴτινες, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, δὲν εἶναι δικαιολογημένα, πλεῖστα διετυπώθησαν κατὰ τοῦ Μπέρξον ἐπικρίσεις διὰ τοὺς ἐναντίον τῆς διανοίας ἀφορισμούς του. Ἄλλ' ἐὰν κατηγορῆ τὴν διάνοιαν ὡς μὴ δυναμένην νὰ συλλάβῃ τὴν πραγματικὴν ἀλήθειαν, τὴν οὐσίαν τῆς Ζωῆς καὶ τοῦ Κόσμου, δὲν τὴν ἀποκλείει ὅμως τῆς Φιλοσοφίας, οὐδ' ἀπορρίπτει τὴν συνδρομὴν αὐτῆς· τὸ ὑλικὸν θὰ δόσῃ ἢ ἐνόρασις, τῇ ἀπαραιτήτῳ ὅμως βοήθειᾳ τῆς διανοίας αἱ ἕξ ἐνοράσεως γνώσεις θὰ διατυπωθῶσι καὶ θὰ ἐκφρασθῶσιν. (*) Ἄπαντῶν εἰς τῶν ἀντιδουξούντων τὰς κατηγορίας ὁ Μπέρξον ἐδήλωσεν ἐνώπιον τοῦ Φιλοσοφικοῦ Συνεδρίου, ἐν Βολογνατῷ

(*) Ἡ διάνοια, λέγει παραστατικῶς ὁ Gaultier, εἶναι ἀσυνείδητος, ἀλλὰ καὶ ὁ γραμματεὺς τῆς ἐνοράσεως.

1921, ὅτι διὰ τῆς ἐνοράσεώς του συμπληροῖ, δὲν ἀντικαθιστᾷ, τὴν διάνοιαν. Ἀναλυτικώτερον δὲ ἐν ἄρθρῳ τινὶ «L'intuition philosophique» ἐξηγεῖ ὅτι ἡ διάνοια μόνον δύναται νὰ ἐξαπολύσῃ τὴν ἐνόρασιν, ἵνα συλλάβῃ ἐκεῖνο ὅπερ μόνον αὐτὴ (ἡ διάνοια) εἶναι εἰς θέσιν νὰ ζητήσῃ, ἀλλὰ μόνη ἡ ἐνόρασις δύναται νὰ ἐπιτύχῃ· ἵνα μὴ ἀποβῇ ἰδιοτροπία ἢ φαντασίωσις ἢ ἐνόρασις, ἀνάγκη νὰ ὀδηγῆται ὑπὸ τῆς διανοίας, ἄνευ τῆς ὁποίας τὸ ἐνστικτὸν θὰ παρέμενε τυφλόν. Παντάχοῦ, ἄλλως τε, καὶ πάντοτε ὁ Μπέρξον προϋπόθεσιν τῆς ἐνοράσεως ἀπαιτεῖ διάνοιαν τὰ μάλιστα ἀνεπτυγμένην καὶ προσθέτως ἠκονισμένην διὰ τῆς τριβῆς, οὐ μόνον ἐν τῇ Φιλοσοφίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Ἐπιστήμῃ, καὶ τῇ Τέχνῃ, καὶ τῇ ἀμέσῳ ἐμπειρίᾳ τῆς Ζωῆς. Διὰ τῆς ἐκτρέψεως τοῦ πνεύματος ἐπὶ τῶν ποικίλων ἐκφάνσεων τῆς πραγματικότητος παράγεται ὁ σπινθὴρ τῆς ἐνοράσεως. Πόσον καὶ κατὰ ποῖον τρόπον βοηθεῖ ἡ διάνοια τὴν ἐνόρασιν εἰς τὴν συγκράτησιν καὶ χρησιμοποίησιν τῆς οὐσίας τῶν πραγμάτων, ἢν συλλαμβάνει, θὰ προσπαθῆσω, ἀκολουθῶν τὸν Μπέρξον κατὰ τοῦτο, δι' εἰκόνας νὰ δείξω· φαντασθῆτε δύο ἀνθρώπους, σκοτεινὴν τινα καὶ τρικυμιώδη νύκτα, παραπλανηθέντας ἐν τινὶ τοποθεσίᾳ· ὁ εἷς ἐξ αὐτῶν γνωρίζει ἐπακριβῶς τὸν τόπον ἐν ᾧ εὑρίσκεται, κατέχει δὲ καὶ θεωρητικῶς γνώσεις τοπογραφικὰς, ἀλλὰ λόγῳ τοῦ σκότους καὶ τῆς καταγίδος δὲν δύναται νὰ προσανατολισθῇ·—αὐτὸς εἶναι ὁ μὲ ἀνεπτυγμένην τὴν διάνοιαν·— ὁ ἕτερος οὐδὲ τὸν τόπον γνωρίζει οὐδ' ἄλλην τινὰ γνώσιν βοηθητικὴν ἔχει·— ὁ δεύτερος αὐτὸς εἶναι ὁ περιορισμένης διανοητικότητος ἀνθρώπος·—αἴφνης ἀστράπτει—ἀναλάμπει ἡ ἐνόρασις·—ὁ πρῶτος, ἐν τῇ στιγμιαίᾳ ἐκείνῃ φεγγοβολῇ, κατορθώνει ἀμέσως νὰ προσανατολισθῇ καὶ νὰ ἐπανεύρῃ πλέον τὸν χαμένον δρόμον του· ὁ δεύτερος, μετὰ τὴν πάροδον τοῦ φέγγους τῆς ἀστραπῆς παραμένει πάλιν ἀποπεπλανημένος, ἀνίκανος, ὅσον καὶ πρότερον, νὰ κατατοπισθῇ καὶ νὰ εὔρῃ διέξοδόν τινα.